

AKTAR'ın DOĞASI

BAKDERgi

Yıl 1 / Sayı 2
Temmuz - Aralık 2015
6 Aylık Baharat ve Aktar Kültürü Dergisi

“TÜRKİYE’NİN SEKTÖRDE EN BÜYÜK
SİVİL TOPLUM KURULUŞU”

BAKDER
BİRLEŞMİŞ
AKTAR BAHARATÇI
VE
ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ

Prof. Dr. Nazım ŞEKEROĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Meslek
Yüksekokulu Tıbbi ve Aromatik Bitkiler
Programı / 79000 Kilis
sekeroglu@kilis.edu.tr
nsekeroglu@gmail.com
www.nazimsekeroglu.com

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AKTARLIK MESLEĞİ VE MODERN AKTARLIK

Aktar kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “Türkçe Sözlük” te “ Attâr – koku satıcısı – baharat, ev ilaçları, gereçleri satan kimse veya dükkân – Anadolu’da iğne, iplik, baharat, zarf, kâğıt, tütün vb. satan kimse veya dükkân” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998).

Prof. Dr. Turhan BAYTOP hocamız ise, “Türkiye’de Bitkilerle Tedavi- Geçmişte ve Bugün” adlı eserinde Aktar (Attar) kelimesini şu şekilde tanımlamaktadır; “İlaçların yapılmasında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel ilkel maddeleri (drog) satanlar için kullanılan bir kelimedir”. Yine aynı tanımın devamında aktar kelimesinin “bazı sözlüklerde Arapça – Attâr – (güzel kokular satan) kelimesinden geldiğini ancak, S. Ünver’in aktar kelimesinin “Akkar” kelimesi ile ilgili olduğunu ve akkar kelimesinin “devaların aslı ve kökeni” anlamına yani bugünkü anlamı ile “drog” kelimesinin eşanlamlısı” olduğunu bildirmektedir. Bizanslılar döneminde drog ticaretinin merkezi olan İstanbul’da bu işle uğraşanların başlıcalarının; Kokucular (koku, boyar madde ve baharat satan), Aktarlar (eczaneler), Baharatçılar ve Kökçüler olduğu yine aynı kaynakta geçmektedir. Bu gurup esnafa devlet tarafından tanınan kâr hadlerinin diğer esnafa oranla daha yüksek olduğu belirtilmektedir (örneğin; kasap, fırıncı, balıkçı ve mezeci % 4, baharatçı % 16) (Baytop, 1999).

Osmanlı döneminde halkın ilaç gereksinimlerinin hekimler ve aktarlar tarafından hazırlanan terkiplerle karşılandığı, 1868 yılında İstanbul’da 45 eczaneye karşılık 2000 aktar dükkânının bulunmasının halk sağlığı açısından aktarların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yine aynı eserde, Evliya Çelebi’nin 17. Asrın ortalarında İstanbul’da sağlık ile ilgili maddeler satan esnaf ve sayılarından şu şekilde bilgiler verdiği belirtilmektedir. Bu dönemdeki konu ile ilgili esnafın; 2000 Attâr; 500 ilaç suları satan, 300 macuncu, 41 gülsuyucu, 35 amberci, 25 buhurecu, 8 tane de ilaç yağları satan esnafın olduğu, ayrıca “Ot bulucular esnafı” bulunduğu bildirilmektedir (Baytop, 1999). Zaman geçtikçe hekimlerle birlikte çalışan ve hastaların dertlerine derman hazırlayan aktarların bazılarının, özellikle kırsal kesimlerde, kendilerinin doktor olmaya başladıkları, özellikle baharat ve bitkisel drog ticaretinin üst seviyelere tırmandığı ve “Mısır Çarşısı”nın önemli bir merkez haline geldiği 17.-18. asırlarda asli görevlerinden uzaklaşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bazı bilgisiz insanların aktarlık mesleği adıyla tarihin değişik dönemlerinde halka yanlış ilaçlar vermesi veya satılması yasak ürünler satması mesleğe karşı tepkilere yol açmıştır. Tedavi alanında hazır ilaçların girmesi, bazı aktarların hazır ilaç satmaya başlaması, 19. yüzyılın sonlarında azınlık ve yabancı uyrukluların açtığı eczanelerin çoğalması, Müslüman halkın aktarları tercih etmeleri gibi sebeplerden eczaneler ve aktarlar arasında büyük rekabet meydana gelmiştir (Baytop, 1999).

Tarih boyunca Anadolu’da aktarlık mesleğinin ve aktarların oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Aktarlık mesleğini icra eden kişilerin toplumda saygın bir konumda oldukları, insanlara değer verdikleri ve her halleriyle de örnek kişiler oldukları bilinmektedir. Aslında dünyanın farklı iklimlerinde ülkemizdeki aktarlara benzer meslek erbabı ve bunların çoğu da buldukları iklimlerdeki kutsal değerlerle ilişkili kişilerdir. Genel inanış; insanı yaratan yaratıcının dermanını da yarattığı ve bu dermanları insanlık yararına kullanmak için temsilcileri gönderdiği şeklindedir. Yine rahmetli Baytop hocamızın eserinde Evliya Çelebi’den aktarlar hakkında naklettiği şu ibare yukarıdaki anlatılanları özetlemektedir: “Pirleri Hazret-i Lokman’dır. Yeryüzünde bulunan bütün bitkilere Allah dil vermiş ve hepsi (Ben şu derde devayım) diye Lokman’a söylemiştir. Peygamberimiz zamanındaki pirleri Zünnun-i Mısri’nin oğlu Hidayetullah’tır, mezarı Hicaz dağlarındadır ve bitki toplarken yılan sokmuş, şehirden ilaç yetiştirinceye kadar vefat etmiştir” (Baytop, 1999).

Son yüzyılda gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de eczacılığın gelişmesi ile birlikte kimyasal kaynaklı ilaçların hâkimiyeti artmıştır. Özellikle sağlık sigortaları kapsamında bu

ilaçlara destek veriliyor olması; kimyasal ilaç sektöründe rekabet gücünü artırmış, bitkisel tedaviye olan ilginin giderek azalmasına ve konu ile ilgili meslek dalı olan aktarlık mesleğinin gerilemesine yol açmıştır. Ancak, geçmişten bu yana daha çok gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra Uzakdoğu ve Hindistan'da popülaritesini koruyan, geçtiğimiz asrın ortalarından itibaren Amerika ve Almanya başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde de yeniden gündeme gelen "Bitkilerle Tedavi" konusunun önümüzdeki yüzyılda daha da popüler olacağı öngörülmektedir. Zengin bitki çeşitliliği, kültürel zenginliği, coğrafik konumu ve derin etnobotanik bilgi birikimi ile ülkemizi önümüzdeki dönemde oldukça önemli fırsatlar beklemektedir. Bu aşamada somut olmayan kültür mirasımız sayılabilecek aktarlık mesleğinin yeniden canlandırılarak, modernize edilerek, teknik altyapılarının desteklenerek hayata geçirilmesi gerekmektedir. Tarihi ve kültürel değerimiz olan aktarlık mesleğini görmezden gelmek ve geçmişte bazı dönemlerde olduğu gibi Eczacı – Aktar çekişmesini bütün aktar dükkanlarının kapatılmasını önererek dereceye götürmenin kimseye hele de ülkemize yararı olmayacağını bilmek gerekir.

Geçmişte, eczacı, baharatçı, kırtasiyeci, hırdavatçı, parfümeri, nalburiye ve daha birçok mesleği bir araya toplamış olan aktarlar günümüzde daha çok baharat, doğal kozmetik ürünleri ve yöresel gıdalar satan dükkanlar haline gelmiştir. Bitkisel tedavinin cazip hale geldiği özellikle Uzakdoğu menşeli ürünlerin sektörü ele geçirdiği günümüzde, aktar raflarında, ham bitkisel droglardan ziyade, paketli ve kapsül formunda "Macunlar, bitkisel çaylar, gıda takviyeleri, uçucu ve sabit yağlar" gibi endüstriyel ürünlerin yer almaya başladığı dikkati çekmektedir. Ülkemizde de sektörün gelişmesiyle birlikte şifalı

bitkilerden üretilen ürünlerin formları ve çeşitliliği giderek artmaktadır. Son yıllarda olumsuz yan etkilerinin ortaya çıkması ile kimyasal kaynaklı ilaçlara talep azalmış, bazı dermansız hastalıklar için insanlar bitkisel kaynaklı ürünlere daha fazla yönelmiştir. Sağlık politikaları gereği eczanelerde satılan ilaçların kâr oranlarının düşmesi ile birlikte, bu işletmelerin raflarında da bitkisel ürünlere daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Baytop hocamızın da belirttiği üzere geçmişteki aktarlar aslında o günün eczaneleriydi ancak, zaman içinde modern eczanelerin ortaya çıkması ile aktarlık mesleği kaderine terkedildi ve bugüne geldiğimizde ise, özellikle eczacıların aktarları tamamen görmezlikten gelmesi veya acımasızca

eleştirmesinin pek anlaşılır tarafı olmadığı görülmektedir. Geçmişte aktarlar; 1-Üstad aktarlar, 2-Gezici aktarlar, 3-Yahudi aktarlar ve 4-İnce aktarlar olarak sınıflandırılıyordu ve ince aktarlar nadir drogları bulunduyorlardı (Baytop, 1999).

Geçmişte atadan babadan toruna geçen ve ciddi bir bilgi birikimi gerektiren aktarlık mesleği, günümüzde konuya ilgi duyan bireylerin kolaylıkla açabileceği işyerleridir. Medyatik bilgilerle donatılmış, konunun önemiyetinin farkında olmayan bireylerin açtıkları işyerlerinde satılan ürünler de toplum sağlığını ciddi bir biçimde tehdit eder hale gelmiştir. Gıda,

Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın yoğun çalışmaları ve denetlemeleri ile kontrol altına alınmaya çalışılan aktar ve baharatçıların sayısının hızla artması, bu işletmelerin kontrolsüz bir şekilde çoğalmasını engelleyememektedir. Tıbbi bitkilerin popülaritesinin hızla artması ve piyasadaki gerek yerli üretim gerekse dış kaynaklı bitkisel ürünlerin çeşitliliğinin artışı, bu ürünlerin pazar paylarının artmasına ve toplum sağlığının riske girmesine yol açmaktadır. Toplum sağlığının ön plana alınacağı, kaliteli bitkisel drog ve ürünlerin satışının yapılacağı, tüketicilerin korunmasını ön plana alan işletmelerin sayısının artırılması ancak konusunda uzman kişilerin denetiminde yapılacak eğitimlerle mümkün olacaktır.

Türkiye'deki aktar sayısının 6000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Yapılan araştırmalarda aktarların çoğunlukla ilköğretim, lise ve kısmen de üniversite düzeyinde eğitim aldıkları, ancak aldıkları eğitimin çalıştıkları alanla ilgili olmadığı da tespit edilmiştir. Tüketici bazında bilinçsiz şekilde tüketilen tıbbi ve aromatik bitki ticaretinin en azından işle ilgili olarak eğitilmiş bilgi ve deneyim sahibi kişiler tarafından yapılması arzu edilmektedir. Burada eğitilmiş kişilerin bu mesleği yapmalarının daha akılcı olmasının yanında söz konusu işin aynı zamanda ticari ekonomik boyutunun da olması nedeniyle bu sektörde istihdam edilen kişilerin doğru bir eğitim programı ile yetiştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Aktarların da bitkiler ve bitkilerin kullanımları konusunda eğitimsiz olmaktan rahatsız oldukları ve bu konuda uzman kişiler tarafından eğitilmeyi talep ettikleri göz önüne alınırsa; dengeli bir eğitim programı ile aktarların eğitilmesi bu sektöre dinamizm kazandıracaktır.

Kaynaklar

Baytop, T., 1999. Türkiye'de Bitkilerle Tedavi – Geçmişte ve Bugün. Nobel Tıp Kitabevleri, İlaveli II. Baskı, İstanbul, 1999.

TDK, 1998. Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu. Cilt: 1, A-J-, Sayfa: 67